

УДК 327.7(1–6ЄС)

Ю. Палагнюк

ПРОЦЕС ІНТЕГРАЦІЇ НА ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТИНЕНТІ: ТЕОРЕТИЧНІ ТА ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

Проаналізовано процес інтеграції і розширення на Європейському континенті від закінчення Другої світової війни і до сьогодні, звертаючи увагу на сучасний стан інтеграції та останнє розширення ЄС у 2013 р., засновуючись, насамперед, на аналізі установчих документів ЄС, а також досліджень вітчизняних вчених.

Ключові слова: Європа, Європейський континент, Європейський Союз, європейська інтеграція, розширення ЄС, договори ЄС.

Після Другої світової війни об'єднання Європейського континенту, що призвело до створення Європейського Союзу (далі – ЄС) у його сучасній формі, можна назвати найбільш успішною та найбільш досліджуваною спробою європейської інтеграції. З огляду на те, що, починаючи з 90-х рр. ХХ ст., відбувалося формування і реалізація державної євроінтеграційної політики України, актуальним є характеристика довготривалого процесу інтеграції та розширення в Європі, що призвело до створення сучасного ЄС.

Аналізуючи тему ґрунтуємося насамперед на договірно-правовій базі інтеграції держав Європи після Другої світової війни, а також на результатах досліджень у сфері ЄС вітчизняних науковців із різних галузей наук.

Залишається потреба в характеристиці процесу розширення й інтеграції в Європі, звертаючи увагу на сучасний стан об'єднання континенту та останнє розширення ЄС 1 липня 2013 р. і засновуючись на аналізі установчих документів ЄС, а також попередніх досліджень вітчизняних вчених у цій сфері. Відповідно, мета статті полягає в характеристиці процесу розширення й інтеграції на Європейському континенті, зважаючи на сучасний стан і перспективи розширення ЄС.

Основою плану будівництва об'єднаної Європи були ідеї “Батьків-засновників” Європейських Співтовариств – французьких політиків Р. Шумана і Ж. Монне, які розробили в 1950 р. “Декларацію Шумана” і Договір про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі. Договір про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі був підписаний 18 квітня 1951 р., вступив у дію 23 липня 1952 р. та втратив чинність 23 липня 2002 р. Його метою було створення взаємозалежності в сфері вугілля і сталі, щоб одна держава більше не могла мобілізувати свої збройні сили в секреті від інших держав.

Шість держав-засновників європейської інтеграції, а також учасники Європейського співтовариства вугілля та сталі (Франція, ФРН, Бельгія, Люксембург, Нідерланди та Італія) підписали Римський договір 25 березня 1957 р., що вступив в силу 1 січня 1958 р. Цей договір створив Європейське Економічне Співтовариство (далі – ЄЕС) для розширення європейської інтеграції на різні сфери економічної співпраці. Центральним елементом Римського договору було створення спільного ринку, що залишається одним із основних компонентів ЄС на сьогодні.

У 1985 р. була створена Європейська рада глав держав та урядів, яка прийняла Єдиний Європейський Акт, що прискорив інтеграцію держав-членів співтовариства

у сфері економіки, соціальної політики, фінансів, наукових досліджень, екології тощо. Єдиний Європейський Акт [1] був підписаний 17 лютого 1986 р. у Люксембурзі та 28 лютого у Гаазі, а вступив в силу 1 липня 1987 р. Його прийняття мало на меті реформування інститутів Європейського Співтовариства через вступ до нього Іспанії та Португалії, а також, окрім іншого, покращити ефективність і швидкість прийняття рішень, готуючись до функціонування єдиного ринку в ЄС.

ЄС був створений на основі Європейських Співтовариств у 1992 р. Договором про Європейський Союз, відомим також як Маастрихтський договір, що був підписаний 7 лютого 1992 р. та вступив в силу 1 листопада 1993 р. Це призвело до інституціоналізації політичного співробітництва держав-членів.

Відзначимо, що від початкового етапу європейської інтеграції у 50-х рр. ХХ ст. держави Європи працювали над зміцненням економічної інтеграції її членів. Однією з цілей було досягнення повної економічної інтеграції та введення єдиної європейської валюти. Врешті 30 червня 2002 р. було створено Економічний і валютний союз в Європейському Союзі. Таким чином, ЄС на сучасному етапі є найвищим рівнем економічного інтеграційного об'єднання.

Відповідно до аналізу вітчизняного доктора юридичних наук М. Микієвича, ЄС, згідно з Маастрихтським Договором, засновується на базі Європейських Співтовариств (ч. III ст. 1), тобто останні продовжують бути основою для його функціонування [2]. Головною метою цього договору можна назвати підготовку для створення Європейського валютного союзу шляхом введення спільної валюти Євро, а також запровадження елементів політичного союзу, наприклад через ініціювання спільної зовнішньої політики та політики безпеки ЄС.

Так, у одній із статей Маастрихтського договору зазначено, що ЄС засновується на таких цілях: “сприяти економічному та соціальному прогресу, збалансованому та стійкого розвитку, зокрема через створення зони без внутрішніх кордонів шляхом підсилення економічного і соціального зближення, а також шляхом заснування економічного та валютного союзу, що в кінцевому рахунку включає введення єдиної валюти відповідно до положень цього Договору; для ствердження своєї ідентичності на міжнародній арені, зокрема через впровадження спільної зовнішньої політики та політики безпеки, включаючи остаточне формування спільної політики безпеки, що може з часом привести до спільної оборони; підсилити захист прав та інтересів громадян його Держав-Членів через запровадження громадянства Союзу; розробити тісну співпрацю в питаннях судочинства та внутрішніх справ” [3].

Подальші зміни в організаційно-правовий механізм європейської інтеграції, згідно з Договором про Європейський Союз, були внесені Амстердамськими консолідованими договорами про ЄС та заснування Європейського Співтовариства 1997 р. На думку українського доктора юридичних наук В. Муравйова, вони стали якісно новим етапом у розвитку правового механізму європейської інтеграції, визначаючи основу його функціонування в сучасний період [4]. Амстердамський договір [5], що був підписаний 2 жовтня 1997 р. та вступив в силу 1 травня 1999 р., ставив за мету реформування інститутів ЄС для підготовки вступу нових держав-членів із Центральної та Східної Європи.

На жаль, цей механізм було згодом визнано непридатним для забезпечення інтеграції у Євросоюз нових держав із Центральної та Східної Європи [6, 7]. Тому у 2001 р. був підписаний Ніщський договір [8], спрямований на реформування інституційного механізму ЄС у контексті запланованого у 2004 р. його розширення

на Схід, тобто інтеграції ним 10 нових держав: Естонії, Латвії, Литви, Угорщини, Чехії, Словаччини, Кіпру, Мальти, Словенії, Польщі [9].

29 жовтня 2004 р. у Римі був підписаний “Договір, що встановлює Конституцію для Європи”. Цей документ закріплював базові принципи існування та функціонування, а також мету, цінності і програму подальшого розвитку інтеграційних процесів на Європейському континенті загалом [10]. Так, у розділі 1 “Визначення та цілі Союзу”, ст. 2 “Цінності Союзу” зазначено: “Союз заснований на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права та поваги до прав людини. Ці цінності є спільними для Держав-Членів і суспільствам плюралізму, толерантності, правосуддя, солідарності та недискримінації” [11]. Ст. 3 “Цілі Союзу” визначає, що “метою Союзу є сприяння миру, його цінностям та добробуту громадян” [12], а також “сприяння економічній, соціальній і територіальній єдності, а також солідарності між Державами-Членами” [13]. У ст. 4 “Фундаментальні свободи та недискримінація” відзначено: “вільне пересування людей, товарів, послуг і капіталу, а також свобода заснування будуть гарантовані в Союзі та Союзом відповідно до положень Конституції” [14]. Зрештою потрібно зазначити, що важливі положення закріплені у ст. 5 “Відносини між Союзом та Державами-Членами”, а саме: “Союз поважатиме національні ідентичності Держав-Членів, притаманні їх фундаментальним структурам, політичним та конституційним, включені в регіональне і місцеве самоуправління. Він поважатиме їх основні державні функції, включаючи ті, що гарантують територіальну цілісність держави, а також ті, що допомагають підтримувати закон і порядок, охороняти міжнародну безпеку” [15]. Однак Конституція для Європи не вступила в силу через те, що її не було ратифіковано на референдумах у Франції та Нідерландах. Отож, подальша політична інтеграція в ЄС, після успішної економічної інтеграції зі створенням єдиного ринку і єдиної європейської валюти, не відбулася.

Натомість, для розвитку ЄС після не ратифікації Конституції для Європи 13 грудня 2007 р. було підписано Лісабонський договір [16], який вступив в силу 1 грудня 2009 р. Його метою було зробити ЄС більш демократичною та ефективною структурою з 27 державами-членами, що було схожим до Конституції для Європи завданням. З метою більш дієвої системи управління в розширеному Союзі цей договір пояснив, які функції та владні повноваження належать ЄС, які – Державам-Членам ЄС, а які є спільними.

Відтак, можна говорити про те, що “особливістю зародження та розширення інтеграційних процесів у Європі ХХ століття є зумовленість конституювання скоординованої поведінки держав не політичними, а економічними факторами, основними серед яких стали сприяння економічному розвитку, росту зайнятості, підвищення рівня життя населення” [17].

На думку вітчизняного економіста К. Кейданського, “досвід європейської інтеграції свідчить, що еволюція її форм відбувається лише у певній послідовності – від простих форм до складних, і що для успішної реалізації процесу економічної інтеграції необхідна присутність “достатніх” економічних та суспільно-політичних передумов: близькість країн, що інтегруються, за рівнем економічного та технологічного розвитку; наявність у країнах-учасниках економічної інтеграції достатньо розвинутої ринкової економіки; зорієнтованість інтеграційних зв’язків на підтримання відкритого, рівноправного та взаємовигідного партнерства; знаходження при владі у країнах-партнерах однотипних демократичних

режимів” [18]. Отож, доцільно враховувати еволюційний процес європейської інтеграції та ті фактори, що визначили її успіх.

У XXI ст. Європейський Союз є високоінтегрованим економічним ринком з понад 450 млн споживачів. Це потужний торговий блок і багато неєвропейських підприємств корегують свою продукцію з метою дотримання економічних норм, встановлених в рамках ЄС [19]. ЄС є останньою і найбільш успішною у зусиллях щодо об'єднання Європи, зокрема численні спроби забезпечити єдність силою зброї, наприклад як походами Наполеона Бонапарта або ж під час Другої світової війни. Енциклопедія менеджменту визначає ЄС як “економічну і політичну федерацію, що складається з двадцяти семи країн-членів (вже 28 членів – Ю. П.), які виробляють єдину політику в декількох областях” [20]. Все ж таки, хоча політична інтеграція в ЄС просувається набагато повільніше, ніж економічна, а інтеграційні процеси відбуваються у різних регіонах світу, але найповніше і найінтенсивніше були започатковані та продовжуються в Європі.

Кандидат юридичних наук О. Лаба узагальнила, що від утворення і протягом всієї історії ЄС піддавався впливу двох центробіжних сил: розширення і поглиблення. На її думку, сучасний етап інтеграції на Європейському континенті доводить, що врешті-решт взяло гору прагнення до об'єднання максимально можливої, однак й чітко окресленої кількості держав-учасників [21]. З цим можна не погодитись, адже, по-перше, в установчих документах ЄС немає обмеження кількості його держав-членів, а, по-друге, практика свідчить про продовження залучення нових держав-членів ЄС. Так, у другому десятилітті XXI ст. це держави Західних Балкан, перша з яких – Хорватія, яка стала членом ЄС 1 липня 2013 р. Окрім того, державами-кандидатами на вступ до ЄС (станом на 2013 р.) є: Чорногорія, Сербія, Колишня Югославська Республіка Македонія, Ісландія і Туреччина. Потенційними державами-кандидатами на вступ ЄС визнає Албанію, Боснію та Герцеговину, а також Косово.

Український доктор політичних наук В. Копійка прослідкував взаємозалежність процесу розширення і поглиблення інтеграції на основі аналізу розширень ЄС: “просторове розширення стимулює прискорення та поглиблення європейської інтеграції, тоді як її перехід на більш високий рівень створює сприятливі умови для подальшого розширення” [22], при цьому “последовне розширення географічних рамок ЄС закономірно супроводжується ускладненням механізму розширення у зв'язку з еволюцією інтеграційного співробітництва в напрямку поступового домінування принципів наднаціонального будівництва” [23]. Очевидно, що розширення є важливою частиною стратегії ЄС, однак цей напрямок містить в собі певні виклики для сталого розвитку ЄС.

Відтак, треба звернути увагу на те, що процес об'єднання Європи полягав не лише в інтеграції різних сфер життя, що було проаналізовано вище, шляхом прийняття так званих “договорів про заснування”, а й в географічному розширенні його меж унаслідок вступу до Європейських Співтовариств/Європейського Союзу нових держав, з приводу чого укладалися окремі договори, так звані “договори про вступ”.

Йдеться про те, що до шести держав-засновників ЄС (Франції, ФРН, Бельгії, Люксембургу, Нідерландів та Італії) згодом приєдналися ще двадцять дві держави (станом на 2013 р.). Так, у 1973 р. до ЄС вступили Велика Британія, Ірландія та Данія (Договір про вступ Данії, Ірландії та Сполученого Королівства від 1972 р.); у 1981 р. – Греція (Договір про вступ Греції від 1979 р.); у 1986 р. – Іспанія та

Португалія (Договір про вступ Іспанії та Португалії від 1985 р.); у 1995 р. – Австрія, Фінляндія та Швеція (Договір про вступ Австрії, Фінляндії та Швеції від 1994 р.); у 2004 р. – Чеська Республіка, Кіпр, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина та Словенія (Договір про вступ Чеської Республіки, Кіпру, Естонії, Угорщини, Латвії, Литви, Мальти, Польщі, Словаччини та Словенії від 2003 р.); у 2007 р. – Болгарія та Румунія (Договір про вступ Республіки Болгарія та Румунії від 2005 р.); а у 2013 р. – Хорватія (Договір про вступ Хорватії від 2012 р.) (табл. 1.)

Таблиця 1

Етапи розширення ЄС

Рік	Етап	Держави
1951	Договір про створення Європейського співтовариства вугілля та сталі	“Держави-засновники”: Франція, ФРН, Бельгія, Люксембург, Нідерланди та Італія
1973	Перше розширення	Велика Британія, Ірландія та Данія
1981	Друге розширення	Греція
1986	Третє розширення	Іспанія та Португалія
1995	Четверте розширення	Австрія, Фінляндія та Швеція
2004	П’яте розширення	Чеська Республіка, Кіпр, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Мальта, Польща, Словаччина та Словенія
2007	Шосте розширення	Болгарія та Румунія
2013	Сьоме розширення	Хорватія

Примітка: складено автором.

Висновки

Процес просування все більш тісної інтеграції на Європейському континенті після закінчення Другої світової війни полягав не лише в інтеграції різних сфер життя шляхом прийняття так званих “договорів про заснування”, а й в географічному розширенні його меж внаслідок вступу до Європейських Співтовариств/Європейського Союзу нових держав. Так, на станом на 2013 р. після семи розширень ЄС нараховує вже 28 держав-членів, хоча державами-засновницями цього об’єднання були лише шість держав Західної Європи після Другої світової війни.

Проте, після розширення ЄС на Схід у 2004 р. і не ратифікації Конституції ЄС у 2005 р., відстрочка або ж взагалі зняття з порядку денного питання про більш тісну політичну інтеграцію, а також реформування інститутів ЄС для вироблення більш ефективної та демократичної системи управління в Євросоюзі набули особливої актуальності. На жаль, ці виклики ще більше загострилися після світової фінансово-економічної кризи та її негативних наслідків для ЄС.

Дослідження вищевикладеної проблеми підводить до висновку про те, що хоча процес розширення й інтеграції держав Європи після Другої світової війни і до сьогодні мав еволюційне спрямування, але враховуючи виклики ЄС на сучасному етапі внаслідок спроб подолання результатів економічної та політичної кризи, потрібно звернути увагу на однозначно невизначені перспективи його розвитку у найближчому майбутньому.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі полягають в аналізі механізмів державної євроінтеграційної політики України.

Література

1. Single European Act // Official Journal of the European Communities [Text]. — 1987. — L. 169. — 29 June. — Vol. 30. — 30 p.
2. Микієвич М. М. Правові засади організації та діяльності Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки [Текст] : автореф. дис... д-ра юрид. наук : 12.00.11 / М. М. Микієвич ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К. : [б. в.], 2007. — С. 1.
3. Treaty on European Union // Official Journal [Electronic resource]. — 1992. — 29 July. — P. 191. — Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>.
4. Муравйов В. І. Правові засади регулювання економічних відносин Європейського Союзу з третіми країнами [Текст] : автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.11 / В. І. Муравйов ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. — К. : [б. в.], 2003. — С. 7.
5. Treaty of Amsterdam amending the Treaty on European Union, the Treaties establishing the European Communities and related acts // Official Journal [Electronic resource]. — 1997. — 10 November. — Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11997D/htm/11997D.html>.
6. Муравйов В. І. Правові засади ... — С. 7.
7. Сюр Н. В. Правова інтеграція України до Європейського Союзу: теоретико-правове дослідження : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / Н. В. Сюр ; Київ. нац. ун-т внутр. справ. — К. : [б. в.], 2006. — С. 10.
8. Treaty of Nice amending the Treaty on European Union and the Treaty establishing the European Communities and certain related acts // Official Journal [Electronic resource]. — 2001. — 10 March. — P. 80. — Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/12001C/htm/12001C.html>.
9. Муравйов В. І. Правові засади ... — С. 7.
10. Сюр Н. В. Правова інтеграція України .. — С. 10.
11. European Convention. Draft treaty establishing a Constitution for Europe [Electronic resource] / adopted by consensus by the European Convention on 13 June and 10 July 2003. Submitted to the President of the European Council in Rome — 18 July 2003. — Luxembourg : Office for Official Publications of the European Communities, 2003. — VIII. — P. 9.
12. Ibid. — P. 9.
13. Ibid. — P. 10.
14. Ibid. — P. 10.
15. Ibid. — С. 10, 11.
16. Treaty on European Union // Official Journal [Electronic resource]. — 1992. — 29 July. — P. 191. — Access mode : <http://eur-lex.europa.eu/en/treaties/dat/11992M/htm/11992M.html>.
17. Лаба О. В. Право Європейського Союзу та право України: теоретико-правові проблеми співвідношення та гармонізації (1991 – 2004 рр.) [Текст] : автореф. дис... канд. юрид. наук : 12.00.01 / О. В. Лаба ; Нац. акад. внутр. справ України. — К. : [б. в.], 2005. — С. 10.

18. Кейданський К. Г. Регулювання процесів інтеграції національної економіки України до Європейського Союзу [Текст] : автореф. дис... канд. екон. наук : 08.02.03 / К. Г. Кейданський ; Наук.-досл. екон. ін-т М-ва економіки та з питань європ. інтегр. України. — К. : [б. в.], 2002. — С. 5.

19. Common Market // International Encyclopedia of the Social Sciences [Electronic resource]. — 2008. — Access mode : www.encyclopedia.com.

20. European Union // Encyclopedia of Management [Electronic resource]. — 2009. — Access mode : www.encyclopedia.com.

21. Лаба О. В. Право Європейського Союзу та право України... — С. 12.

22. Копійка В. В. Теоретичний та практичний виміри розширення Європейського Союзу [Текст] : автореф. дис... д-ра політ. наук : 23.00.04 / В. В. Копійка ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. — К. : [б. в.], 2004. — С. 18.

23. Там само. — С. 18.

Yu. Palagnyuk

THE PROCESS OF INTEGRATION IN THE EUROPEAN CONTINENT: THEORETICAL AND HISTORICAL ASPECTS

The article analyzes the process of integration and enlargement in the European continent from the end of the Second World War till modern times with paying attention to contemporary stage of integration and the last enlargement of the EU in 2013, relying on the legal bases of integration and studies of Ukrainian researchers.

Key words: Europe, European continent, European Union, European integration, EU enlargement, EU treaties.